УДК 378.937

ДИДАКТИЧНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

Толмачова І.М., Нестеренко В.В.
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

В статті розглянуто питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання. Розроблено та теоретично обґрунтовано дидактичну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання. Схарактеризовано елементи дидактичної системи. Встановлено, що тільки комплексне вдосконалення всіх компонентів відповідної дидактичної системи дасть можливість модернізувати процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання.
Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, екологічне виховання, дидактична система, викладач, майбутній учитель початкової школи.

Постановка проблеми. Актуальним завданням сьогодення є здійснення екологічного виховання підростаючого покоління. Освітня діяльність середніх загальноосвітніх навчальних закладів має бути спрямована на екологічне виховання школярів, щоб виростити покоління, яке буде дбайливо ставитись до природи, розумно використовувати її багатства. На це звернено увагу в державних документах про освіту – «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні».

Механізмом забезпечення нової освітньої парадигми у ході шкільного навчання стала реформа «Нова школа. Простір освітніх можливостей», у якій наголошено на важливості формування в учнів екологічної грамотності та здорового життя як однієї із ключових компетентностей.

Саме тому проблема модернізації процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання вимагає негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку психолого-педагогічних досліджень присвячено різним аспектам вирішення даної проблеми: загальнотеоретичні та психологічні аспекти екологічного виховання (А. Сидельковський, В. Ясвін та інші); теорія, практика та тенденції організації екологічного виховання (А. Захлєбний, І. Звєрєв, І. Суравегіна та інші); професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи (Н. Бібік, Л. Петриченко, Л. Хомич, та інші); підготовка майбутніх учителів до екологічного виховання учнів початкової школи (О. Біда, Н. Владіміров, Г. Пономарьова та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, не дивлячись на те, що протягом останніх десятиліть питанням підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання науковцями приділяється чимало уваги, очевидно, що ефективність здійснення екологічного виховання підростаючих поколінь і якість підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання частково відповідають викликам часу. Сьогодні необхідно забезпечити якісно новий рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання, що й обумовлює необхідність розробки та обґрунтування відповідної дидактичної системи як складової процесу професійно-педагогічної підготовки.

Мета статті – схарактеризувати дидактичну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання

© Толмачова І.М., Нестеренко В.В., 2016

в ході вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка».

Виклад основного матеріалу. В основу відповідної дидактичної системи покладено результати наукових досліджень сучасного стану вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів.

Ми приєднуємося до визначення поняття «професійна підготовка майбутніх учителів», наданого Л. Петриченко: «це навчальна-виховна діяльність, спрямована на озброєння студентів необхідними загальнопедагогічними та спеціальними знаннями, вміннями та навичками, формування в них професійно важливих особистісних якостей та здібностей» [5, с. 33].

На основі аналізу наукових праць, можна визначити суть поняття «підготовка майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання» як процес, який включає формування системи знань про закономірні взаємозв'язки людини з природою, культурою, суспільством, державою, формування екологічних переконань особистості.

Результатом професійної підготовки майбутніх учителів, на думку вчених (М. Кугай, Р. Куліш, О. Отич, Л. Петриченко, В. Шишенко та інші), є готовність до професійної діяльності.

Зокрема, готовність майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання – особливий особистісний стан, що передбачає певний рівень оволодіння системою екологічних і педагогічних знань, які будуть необхідні для цілеспрямованого систематичного здійснення екологічного виховання молодших школярів, наявність мотиваційно-ціннісного ставлення до людей, суспільства та навколишнього середовища та активною життєвою позицією у вирішенні екологічних проблем.

Вважаємо, що модернізацію процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання можливо забезпечити за умови розробки, обґрунтування та впровадження відповідної дидактичної системи в ході вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка».

Визначення суті поняття «дидактична система», на наш погляд, необхідно розпочати з аналізу суті поняття «система».

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» дане поняття трактується як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність принципів, які є основою певного вчення; сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь [1].

В результаті аналізу науково-педагогічної літератури виявлено, що дидактична система – сукупність взаємопов'язаних між собою елементів педагогічного процесу, до яких входять мета, завдання, зміст, принципи, форми, методи та засоби навчання, функціональність яких залежить від рівня розвитку країни, науки та економіки, суспільних потреб.

У системі підготовки студентів до організації екологічного виховання молодших школярів центральне місце займає ґрунтовна теоретична та практична підготовка. Вона здійснюється під час вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Загальна педагогіка», «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Основи природознавства і екологічного виховання», «Основи екологічної культури особистості», «Основи валеології», «Основи екології» тощо.

Важливою складовою підготовки майбутніх учителів до здобуття вмінь та навичок здійснення екологічного виховання в початкових класах є педагогічна практика. Педагогічна практика студентів у «Українському педагогічному словнику» визначається як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. Мета педагогічної практики, як зазначено в словнику, – «виробити у студентів уміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці» [3, с. 268].

Майбутні вчителі початкової школи беруть участь у наступних видах педагогічної практики: практика з позакласної виховної роботи, практика з природознавства та краєзнавства, практика «Пробні уроки в школі», практика «Перші дні дитини в школі», виробнича практика тощо.

Під час проходження педагогічної практики, коли студенти проводять виховні години, пробні уроки або працюють на робочому місці з виконанням усіх функціональних обов'язків учителя початкової школи, вони закріплюють теоретичні знання щодо організації екологічного виховання дітей, удосконалюють відповідні вміння та навички, у майбутніх учителів формується інтерес до професійних аспектів забезпечення екологічного виховання учнів та реалізується інтеграція науково-педагогічних знань і особистого досвіду.

На нашу думку, важлива роль у ході підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання належить навчальній дисципліні «Загальна педагогіка».

У процесі вивчення даної дисципліни в студентів формуються теоретичні знання, а саме вони засвоюють суть понять «екологічне виховання», «екологічна освіта», «екологічний світогляд», «екологічна свідомість», «екологічне мислення», «екологічна культура» та зв'язки між ними; знайомляться з принципами, умовами ефективності, методами, формами, засобами забезпечення даного напряму роботи з молодшими школярами. В студентів формуються уміння й навички планування та організації екологічного виховання та аналізу результатів даної роботи (з врахуванням вікових та психологічних особливостей учнів, характеру їх пізнавальних інтересів, рівня навчальних досягнень тощо).

У відповідності до системного підходу та з врахуванням сучасних тенденцій у досліджуваній галузі, нами розроблено та теоретично обґрунтовано дидактичну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання в ході вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка», модель якої представлено на рис. 1.

Елементами системи обрано: суб'єкти процесу професійно-педагогічної підготовки; мета; завдання; принципи; педагогічні умови; зміст, елементами якого є мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісний та ре-

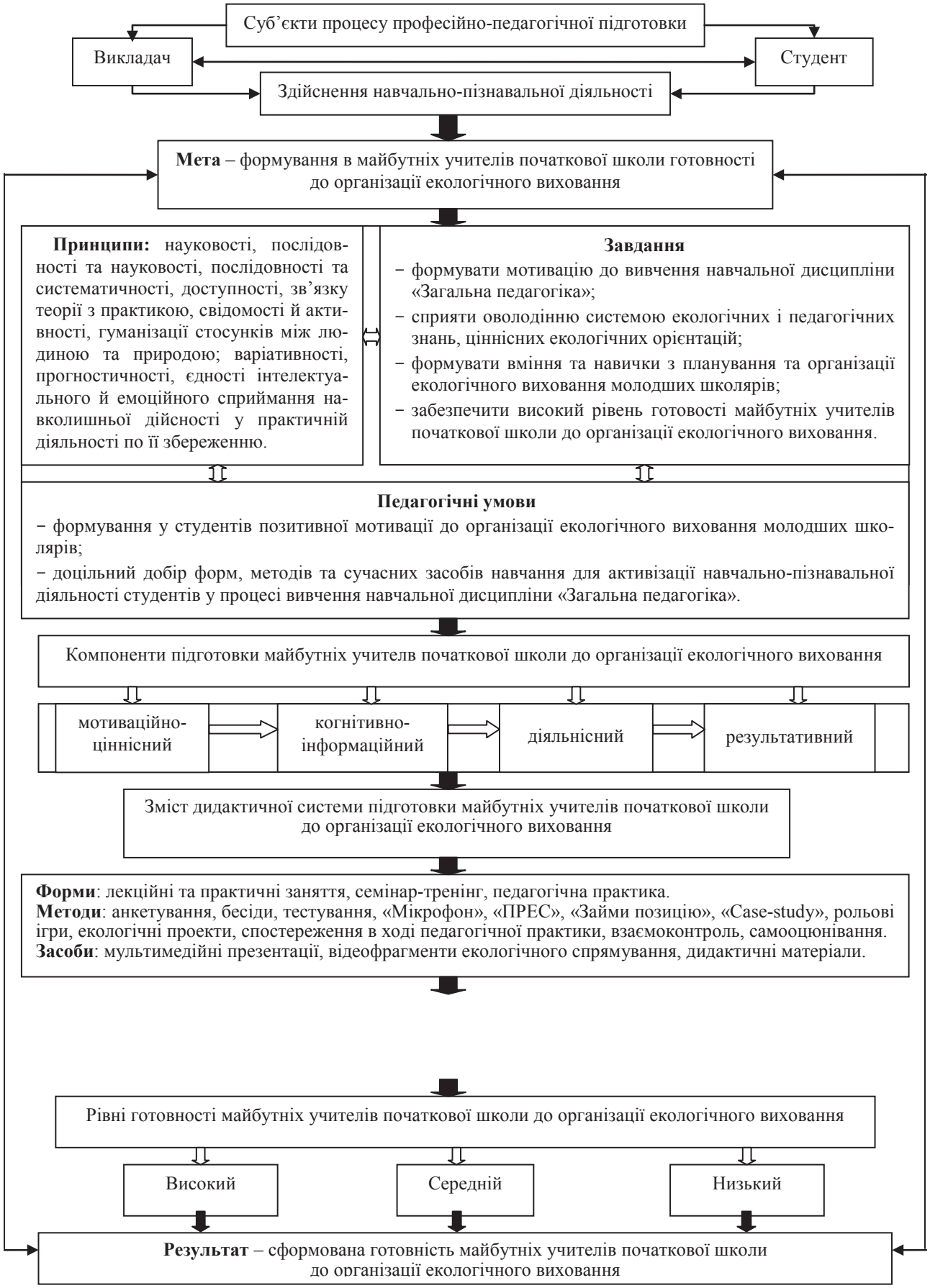

Рис. 1. Модель дидактичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання

зультативний компоненти; форми; методи та засоби роботи; критерії та рівні готовності студентів до організації екологічного виховання в початкових класах, а також результат, що визначають успішність діяльності майбутнього учителя початкової школи щодо організації екологічного виховання.

Вважаємо, що тільки комплексна реалізація всіх компонентів відповідної дидактичної системи дасть можливість модернізувати процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання та забезпечити даний процес як дієвий та творчий.

У запропонованій нами дидактичній системі суб'єктами процесу професійно-педагогічної підготовки є студент та викладач. Із одного боку, організація підготовки передбачає певний рівень педагогічної майстерності викладача, який забезпечує ефективну побудову дидактичного процесу в вищому навчальному закладі. З іншого боку, вихідним орієнтиром в організації цього процесу виступають пізнавальні можливості студентів та рівень готовності до навчання, їхня мотивація.

Зазначимо, що педагогічна взаємодія, на думку О. Ліннік, – процес взаємообміну й взаємозбагачення смислами навчальної діяльності між суб'єктами навчання, що відбувається у вигляді діяльності або комунікації, опосередкованих міжособистісними відносинами, та має спільно створений результат [4].

Г. Пономарьова вважає, що педагогічна взаємодія може виявлятися у вигляді спільного активного навчання викладача та студента, коли обидві сторони досягають взаємної згоди та солідарності в досягненні цілей кожного й цілей сумісної діяльності. Особливістю педагогічної взаємодії всіх суб'єктів навчальної діяльності є також їхній прямий або непрямий вплив один на одного, який сприяє взаємному зв'язку і спільному результату [7].

Мета впровадження даної дидактичної системи – формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до організації екологічного виховання – може бути реалізована через вирішення системи завдань: формувати мотивацію до вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка»; сприяти оволодінню системою екологічних і педагогічних знань, ціннісних екологічних орієнтацій; формувати вміння та навички з планування та організації екологічного виховання молодших школярів; забезпечити високий рівень готовості майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання.

В основі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності повинні лежати відповідні принципи навчання, оскільки саме вони становлять її підґрунтя. Ми приєднуємося до визначення поняття «принципи навчання», наданого Н. Волковою: це певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [2].

В основу системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання покладено такі принципи: загальнонаукові педагогічні принципи – науковості, послідовності та систематичності, доступності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності, гуманізації стосунків між людиною та природою; специфічні – варіативності, прогностичності, єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності по її збереженню.

Будь-яка система, зокрема дидактична, успішно функціонує й розвивається за дотримання певних умов (Ю. Бабанський, Н. Кузьміна та інші).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» умова трактується так: необхідна обставина, яка уможливлює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається чи здійснюється що-небудь [1].

Г. Пономарьова розглядає педагогічні умови як сукупність необхідних засобів, що сприяють успішності навчання та виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів [6].

У свою чергу, О. Сорока під педагогічними умовами розуміє взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених заходів у навчально-виховний процес вищого навчального закладу, що забезпечуватимуть досягнення студентами належного рівня готовності до професійної діяльності [8].

Отже, дане поняття науковці трактують порізному, але загальною рисою всіх визначень цього поняття є спрямованість на вдосконалення взаємодії учасників процесу професійно-педагогічної підготовки при вирішенні відповідних завдань. У нашому дослідженні під педагогічними умовами ми будемо розуміти сукупність факторів, які будуть ефективно впливати на формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до організації екологічного виховання.

Педагогічними умовами, які сприятимуть модернізації процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання є: формування у студентів позитивної мотивації до організації екологічного виховання молодших школярів; доцільний добір форм, методів та сучасних засобів навчання для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Загальна педагогіка».

Досягнення мети зумовлює зміст дидактичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання, елементами якого є такі компоненти:

1) мотиваційно-ціннісний, що характеризує бажання майбутніх учителів початкової школи вивчати навчальну дисципліну «Загальна педагогіка», оволодіти системою екологічних і педагогічних знань, які будуть необхідні для цілеспрямованого систематичного здійснення екологічного виховання молодших школярів; сформованість ціннісних екологічних орієнтацій;

2) когнітивно-інформаційний, що передбачає сформованість в студентів системи знань щодо організації екологічного виховання молодших школярів. Цей компонент включає знання суті поняття «екологічне виховання», його зміст, принципи організації та умови ефективності, методи, форми, засоби та, «екологічна освіта», «екологічний світогляд», «екологічна свідомість», «екологічне мислення», «екологічна культура» та зв'язки між ними.

3) діяльнісний, що відображає сформованість у майбутніх учителів умінь та навичок застосовувати екологічні та педагогічні знання на практиці, планувати та організовувати педагогічну діяльність відповідно до вікових та психологічних особливостей молодших школярів;

4) результативний, що включає в себе оцінювання та самооцінювання готовності майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання.

Таким чином, виділені нами компоненти є структурними елементами процесу формування у майбутніх вчителів початкової школи готовності до організації екологічного виховання. Кожен із них здійснюється не ізольовано, а комплексно.

У ході реалізації системи доречно використати такі форми роботи зі студентами: лекційні та практичні заняття, семінар-тренінг, педагогічна практика; методи навчання: анкетування, бесіди, тестування, «Мікрофон», «ПРЕС», «Займи позицію», «Case-study», рольові ігри, екологічні проекти, ситуація успіху, спостереження в ході педагогічної практики, взаємоконтроль, самоконтроль, самооцінювання тощо.

У якості засобів, що сприятимуть реалізації даної дидактичної системи, доречно обрати мультимедійні презентації, відеофрагменти екологічного спрямування, портфоліо, дидактичні матеріали тощо.

Ефективність впровадження запропонованої нами дидактичної системи визначається через зворотній зв'язок. До елементів зворотнього зв'язку віднесено критерії та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи готовності до організації екологічного виховання.

Для забезпечення оцінки готовності майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання нами розроблено певні критерії, зокрема, рівень сформованості мотивації у студентів до організації екологічного виховання в початкових класах.

Було визначено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання – високий, середній та низький.

Результат реалізації даної дидактичної системи – сформована готовність майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання.

Висновки і пропозиції. Запропонована нами дидактична система передбачає реалізацію сукупності компонентів, які забезпечують цілеспрямоване формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до організації екологічного виховання. Перспективами подальших пошуків у даному напрямі є перевірка ефективності дидактичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації екологічного виховання в ході проведення педагогічного експерименту.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 2-ге, перероб., доп. – Київ: Академвидав, 2007. – 616 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 375 с.
4. Ліннік О. О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами: монографія / О. О. Ліннік. – Київ: Видавничий дім «Слово», 2014. – 304 с.
5. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 / Лариса Олексіївна Петриченко. – Харків, 2007. – 237 с.
6. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.07 / Галина Федорівна Пономарьова. – Сєвєродонецьк, 2016. – 462 с.
7. Пономарьова Г. Ф. Творча співпраця викладача і студента як запорука якісної підготовки майбутніх педагогів / Г. Ф. Пономарьова // Преподаватель как субъект и объект образовательного процесса. Век XXI: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 1 февр. 2012 г.: в 2 ч. – 2012. – Частина 2. – С. 118–124.
8. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.04 / Ольга Вікторівна Сорока. – Тернопіль, 2016. – 456 с.

Толмачева И.Н., Нестеренко В.В.
Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

ДИДАКТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация
В статье рассмотрен вопрос подготовки будущих учителей начальной школы к организации экологического воспитания. Разработана и теоретически обоснована дидактическая система подготовки будущих учителей начальной школы к организации экологического воспитания. Охарактеризованы элементы дидактической системы. Установлено, что только комплексное совершенствование всех компонентов соответствующей дидактической системы позволит модернизировать процесс профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальной школы к организации экологического воспитания.
Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, экологическое воспитание, дидактическая система, преподаватель, будущий учитель начальной школы.

Tolmachova I.N., Nesterenko V.V.
Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy

DIDACTIC SYSTEM OF PREPARATION OF THE FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL TO THE ORGANIZATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION

Summary
The paper deals with the preparation of the future teachers of elementary school to the organization of environmental education. Developed and theoretically grounded didactic system of training future teachers of elementary school to the organization of environmental education. We characterized the elements of didactic systems. It was found that only a comprehensive improvement in all components of the corresponding didactic system will modernize the process of professional-pedagogical preparation of the future teachers of elementary school to the organization of environmental education.
Keywords: professional-pedagogical training, environmental education, teaching system, teacher, future teacher of primary school.